

При використанні у кримінальному процесі сучасних телевізійних технологій відпадають практично всі організаційні й технічні проблеми, освітлені вище. Інші ж можливі проблеми легко буде анулювати вже програмним способом. Наприклад, при використанні технології інтернетвідеоконференції «за-секреченого» свідка зможуть бачити й чути, без перекручування (без аудіовізуальних перешкод), хто завгодно, крім учасників, «програмно обмежених» суддею, — які будуть «бачити та чути» при необхідності віртуальне відображення (і голосовий супровід) зазначеного свідка або потерпілого [3, 258].

Таким чином, дедалі більше виникає необхідність проведення слідчих дій з використанням телевізійних технологій, але є проблеми як правового, так і тактичного плану, які потребують подальшого дослідження.

Література

1. Малаєрско В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Теорія, історія і практика: Монографія. — К.: Ін Юре, 2004. — 512 с.
2. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ІV, із змінами і доп. від 20 січня 2005 р. № 2377-ІV.
3. Сумиш С. А., Фомина А. С. Фиксация и защита доказательственной информации на предварительном и судебном следствии // Воронежские криминальные чтения: Сб. науч. тр. / Под ред. О. Я. Басва. — Воронеж, 2006. — Вып. 7. — С. 250–256.
4. Брусницын Л. В. Теоретико-правовые основы и мировой опыт обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: Дис... д-ра юрид. наук. — М., 2002. — 337 с.
5. Сильнов М. А. Допрос как средство процессуального доказывания на предварительном следствии: Дис... канд. юрид. наук. — М., 1998. — 218 с.
6. Оборудование залов суда в США компьютерной и аудиовизуальной техникой // Борьба с преступностью за рубежом. — 1997. — № 3. — С. 32–39.
7. Халиулин А. Г. Использование телекоммуникаций в уголовно-процессуальной деятельности // Прокурорская и следственная практика. — 1999. — № 1/2. — С. 177–182.

УДК 343.141/143(477)

М. М. Стоянов

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Проблеми доказового права завжди традиційно були і залишаються актуальними в науковому середовищі. Численна кількість праць з питання визначення поняття доказів та похідного від нього питання визначення кола властивостей доказів відображує розмаїття наукових поглядів, які іноді є суперечливими. Вважаємо, за таких умов наявною є необхідність систематизації теоретичних розробок в названому питанні, адже від цього багато в чому залежить ефективність нормотворчої діяльності, вироблення єдиної слідчо-прокурорської та судової практики й забезпечення її діалектичної єдності із теорією.

Проблема визначення властивостей доказів є досить складною. Відправними точками у вирішенні поставленої проблеми є поняття доказів у криміналь-

ному судочинстві та правильне розуміння традиційно уживаного терміна «властивість», його відмежування від тотожних, але не ідентичних термінів. Визначення поняття доказів у кримінальному процесі має істотне науково-практичне значення. Як вже зазначалося, від змісту, який вкладається в поняття доказів, залежить, серед іншого, визначення переліку їх властивостей. Отже чітке визначення поняття доказів є методологічною основою правильного їх використання у кримінальному судочинстві.

Безумовно, визначну роль у визначенні властивостей відіграє легальне поняття доказів у кримінальному процесі. Так, відповідно до ст. 65 КПК України доказами у кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Як вбачається, існуюче законодавче визначення доказів дає загальне уявлення про інформацію, що залучається у кримінальне судочинство у ролі доказової. З наведеного такими ознаками відомостей виступають належність («...встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи...»), допустимість («...у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд...») та, як вважають певні фахівці [1, 53], достовірність («...всі фактичні дані...»).

Цей перелік деякі процесуалісти доповнюють рядом інших властивостей, серед яких, зокрема, наводять достатність [2, 63], силу, значимість [3, 26], автентичність (непідробність) та повноту [4, 6]. Слід зауважити, що вказані позиції мають бути критично оцінені, в тому числі шляхом виокремлення саме властивостей, їх розмежування із іншими характеристиками доказів.

Під «властивістю» розуміється якість, ознака, що становить відмінну рису кого-чого-небудь [5, 638]. Тобто властивостями доказу є такі невід'ємні його ознаки, за умови наявності якої певні відомості набувають якості доказу і, навпаки, при відсутності хоча б однієї з них інформація не має доказового значення. Як вбачається, щодо інших ознак відомостей найбільш прийнятним є використання терміна «характеристика». Відповідно до тлумачного словника російської мови Д. Н. Ушакова, характеристика — це опис, визначення відмінних якостей, достоїнств і недоліків чого-небудь. Як уявляється, вживання терміна «властивість» можливе лише до тих ознак відомостей про факти, які є невід'ємними від сутності феномена доказу. Щодо інших ознак прийнятним є термін «характеристика».

Розширення або ж звуження кола властивостей можливе, як уявляється, між іншим через аналіз процесу трансформації певної інформації у розряд доказової. Проаналізуємо таким чином таку властивість доказу, як належність. Так існування зв'язку між обставинами, що підлягають доказуванню, та інформацією свідчить про її належність. Беззаперечно такий зв'язок чітко простежується відносно прямих доказів. Але певні складності виникають при використанні непрямого методу доказування. Адже належність цих відомостей (не-

прямих доказів) є ймовірною, базується на припущенні зв'язку із обставинами, які входять у предмет доказування у кримінальній справі. Уявляється, що у випадку негативного результату оцінки ці відомості, втрачаючи доказове значення в аспекті встановлення обставин, що підлягають доказуванню, все ж зберігають значення для підтвердження версії через виключення під час процесуальної перевірки як непідтверджених інших версій. Такий зв'язок або його відсутність встановлюється в кінці процесу доказування за наявності достатніх підстав. У цьому ракурсі чітко відстежується взаємозв'язок належності із такою характеристикою доказів, як достатність. Таким чином, впевнено можемо стверджувати, що належність доказів варто відносити до властивостей доказів у кримінальному процесі.

Із певним застереженням треба відносити до числа властивостей допустимість доказів. Сучасна теорія доказів розмежовує докази та їх джерела, визнає їх самостійними категоріями, які знаходяться між собою в діалектичному зв'язку, та заперечує проти нерозривної єдності відомостей про факти та їх джерела. Відносно допустимості доказів варто вживати цей термін саме в такому словосполученні лише при широкому розумінні, коли допустимість визначається як закріплення відомостей про факти у випадку їх відповідності вимогам закону. Разом із тим загальноприйнятою є концепція виділення окремих критеріїв, компонентів допустимості [6, 27], тому необхідно окремо говорити про допустимість джерел, суб'єктів отримання та способів отримання доказової інформації.

Слід додати, що подібне формулювання допустимості викладене й в проектах нового КПК України. Так і в ст. 153 проекту КПК України, прийнятого в першому читанні 18 листопада 2005 року (реєстраційний номер 0952), і в ст. 152 проекту КПК України, внесеного на розгляд 13 грудня 2007 року (реєстраційний номер 1233) [7], допустимість доказів визначається законністю їх джерела, умов і способів одержання. З наведеного автор вбачає вірним положення про те, що допустимість доказу є його невід'ємною ознакою.

Питання віднесення достовірності до числа властивостей доказу є чи не найскладнішим. Численна група фахівців закріплює за достовірністю цей статус [2, 54]. Інші процесуалісти [8, 81; 9, 134–135] висловлюються проти виокремлення достовірності в ролі невід'ємної властивості доказу, залишаючи достатніми такі властивості, як належність та допустимість. Перша група теоретиків стверджує про неприйнятність позиції щодо моменту встановлення достовірності на завершальному етапі їх дослідження та наводить тезу про те, що доказ є достовірним доки не встановлене зворотне, тобто відстоюється презумпція достовірності отриманих даних [10, 108]. Використовуючи метод доведення від зворотного, С. А. Шейфер проводить певну паралель між механізмами встановлення допустимості та достовірності, відзначаючи тривалість цього процесу та можливість зміни первісної, початкової оцінки [11, 41], відстоюючи таким чином позицію прийнятності віднесення достовірності до числа властивостей доказів.

З цією думкою важко погодитися. По-перше, можливість зміни оцінки фактичних даних не може бути покладена в основу віднесення чи невіднесення

достовірності до числа властивостей. По-друге, у справі можуть одночасно знаходитися як обвинувальні, так і виправдувальні докази. Використовуючи правила формальної оцінки доказів, можливо стверджувати, що докази, які суперечать один одному, не можуть бути достовірними. Тому говорити про презумпцію достовірності відомостей доказів уявляється невірним.

Вірною уявляється позиція В. Д. Арсеньєва, який висловлювався щодо неприйнятності остаточного вирішення питання достовірності кожного окремо взятого доказу, вироблення остаточних висновків у справі на підставі ізольованої оцінки окремих доказів [12, 148]. Цікавою в цьому плані є думка Ю. К. Орлова, який стверджує, якщо неналежність або недопустимість доказу частіше всього буває очевидною відразу і такий доказ виключається із подальшого процесу доказування, то його недостовірність може бути констатована лише на основі певної сукупності доказів [2, 53]. Отже, висновок про достовірність конкретного доказу формулюється лише при оцінці сукупності доказів.

Більш того, як стверджує А. Р. Ратінов [13, 170–171], достовірність характеризується бінарною суб'єктивно-об'єктивною природою. Проведене всебічне дослідження доказів виявляє незалежну від свідомості оцінюючого суб'єкта якість перевіреного доказу (внутрішня інформаційна узгодженість, корелятивний зв'язок відомостей і т.д.), що обумовлює тверде переконання у його безсумнівності. Суб'єктивний фактор достовірності слід розуміти як психологічну переконаність, відчуття впевненості суб'єкта доказування у правильності зібраних та перевірених ним доказів. У протилежному випадку оцінена сукупність доказів не дає підстав для прийняття відповідних процесуальних рішень.

Доречним у цьому аспекті буде звернення до судової практики. Так вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 31 січня 2006 р. Ф. виправдано за ч. 2 ст. 367 КК України за відсутністю в діянні складу злочину. Ухвалою апеляційного суду Полтавської області від 28 квітня 2006 р. вирок щодо Ф. залишено без зміни. Органами досудового слідства Ф. обвинувачувалася в тому, що вона, обіймаючи посаду начальника відділу документальних перевірок суб'єктів господарської діяльності Гадяцької МДПІ, під час проведення перевірки дотримання податкового законодавства ТОВ «Гадяцький завод залізобетонних виробів» (далі — Завод) у лютому 2005 р. виявила службову недбалість, неналежно організувала перевірку, внаслідок чого до Державного бюджету України не надійшли кошти в сумі 50 878 грн 05 коп. У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування судових рішень щодо Ф. з направленням справи на новий судовий розгляд у зв'язку з допущеною неповнотою судового слідства та істотними порушеннями судом вимог кримінально-процесуального закону.

Відповідно до ст. 334 КПК України мотивувальна частина виправдувального вироку повинна містити формулювання обвинувачення, яке пред'явлене підсудному і визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання підсудного із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення. Керуючись змістом зазначеної норми закону, в мотивувальній частині виправдувального вироку має бути викладений аналіз і оцінка доказів, як тих, що

були зібрані на досудовому слідстві, так і поданих у судовому засіданні, та висновок суду про те, чому суд відкинув докази обвинувачення. Проте зазначені вимоги закону судом першої інстанції при розгляді кримінальної справи щодо Ф. дотримані не були. Не дослідивши зазначених доказів та не давши їм оцінки в сукупності з іншими доказами у справі, суд першої інстанції дійшов передчасного висновку про невинуватість Ф. у вчиненні інкримінованого їй злочину. Апеляційний суд, перевіряючи законність прийнятого судом першої інстанції рішення, на допущені порушення уваги не звернув та залишив вирок щодо Ф. без зміни, у зв'язку з чим судові рішення підлягають скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд, під час якого необхідно ретельно проаналізувати всі зібрані у справі докази, які підтверджують чи спростовують обвинувачення, та постановити законне й обґрунтоване рішення. Відповідно до наведеного та керуючись ст. ст. 395, 396 КПК України, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила касаційне подання прокурора, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, задовольнити [14, 16].

Отже, перевірка окремого доказу сама по собі є недостатньою для його оцінки. Кожний доказ співвідноситься із іншими доказами, перевіряється в сукупності у справі і таким чином приводить до його оцінки як достовірного або недостовірного.

Необхідно також зазначити, що допустимість та достовірність активно взаємодіють між собою, адже порушення порядку отримання відомостей про факти суспільно небезпечного діяння спричиняє виникнення сумнівів різного ступеня істотності у достовірності отриманої інформації. Щодо взаємозв'язку допустимості із належністю, то такий зв'язок не простежується.

Крім того, важливим уявляється питання механізму встановлення властивостей та характеристик доказів у процесі доказування (на різних його етапах). Як вбачається, при збиранні відомостей про факти щодо обставин, що входять у предмет доказування у кримінальній справі, першою встановлюється така властивість, як належність доказу. Саме вона виступає обмежуючим фактором для введення інформації у процес доказування. При цьому на етапі збирання фактичних даних відбувається виконання перспективних вимог допустимості зібраних відомостей, що дає можливість говорити про встановлення цієї властивості доказів на названому етапі. В цей часовий момент відбувається перевтілення відомостей про факти в процесуальні докази, поява цієї самостійної категорії. Зібрані та перевірені належні та допустимі докази у своїй сукупності дозволяють стверджувати про їх достовірність. Перевірені достовірні докази за умови їх достатності є основою для прийняття процесуального рішення.

Вважається також необхідним чітко розмежовувати поняття властивостей доказу та властивостей сукупності доказів у кримінальній справі. На підставі вище викладеного до числа властивостей доказів у справі можна віднести лише належність та допустимість. Достовірність доказу, незважаючи на можливість її встановлення щодо окремого доказу, все ж є характеристикою доказу. До числа ознак сукупності (системи) доказів у справі відносимо достатність на-

лежних, допустимих та достовірних доказів як основу прийняття процесуальних рішень.

Підводячи підсумки дослідження системи властивостей доказів, механізму їх встановлення у процесі доказування у кримінальних справах, треба зауважити на такому:

1) відправним у визначенні кола властивостей доказів у кримінальному судочинстві є поняття доказів, розмежування терміна «властивість» від тотожних понять;

2) вживання терміна «властивість» можливе лише до тих ознак відомостей про факти, які є невід'ємними від сутності феномена доказу. Щодо інших ознак прийнятним є термін «характеристика»;

3) до числа властивостей доказів у справі можна віднести лише належність та допустимість;

4) необхідне чітке розмежування властивостей та характеристик доказу від ознак сукупності доказів у справі.

Таким чином, питання визначення властивостей та характеристик доказів, їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, механізму встановлення у процесі доказування потребує більш глибокого теоретичного осмислення, систематизації та узагальнення існуючих наукових поглядів, розробки на їх основі пропозицій для вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та практики доказування у кримінальних справах.

Література

1. Некрасов С. В. Юридическая сила доказательств в уголовном судопроизводстве. — М.: Экзамен, 2004.
2. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: Науч.-практ. пособие. — М.: Проспект, 2000.
3. Закицкий В. О. О допустимости доказательств // Российская юстиция. — 1999. — № 3.
4. Сівочек С. М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2003.
5. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, П. Ю. Шведов. — М., 1995.
6. Киппис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве. — М., 1995.
7. www.rada.gov.ua.
8. Доля Е. А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. М., 1966.
9. Кокорев Л. Д., Кузнецов П. П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание. — Воронеж, 1995.
10. Овсяшников И. В. Проблемы оценки доказательств в доказательственном праве России // Закон. — 2004. — № 8.
11. Шейфер С. А. Пуждается ли в пересмотре традиционное представление о доказывании? // Правовые формы и эффективность доказывания по уголовным делам: Межвуз. сб. науч. ст. — Самара, 1996.
12. Арсепьев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. — М., 1964.
13. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. — М.: Юрлитинформ, 2001.
14. Кримінальне судочинство. Судова практика у кримінальних справах. — 2007. — № 4.